

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE, FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

TEZE DISERTAČNÍ PRÁCE

Jiřina Popelová a moderní česká komeniologie

(Jiřina Popelová and Modern Czech Comeniological Studies)

Autor DP: Mgr. et Mgr. Jakub Hajíček, obor: české dějiny

Vedoucí DP: prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

Rok dokončení: 2015

Obsah

1. úvod.....	2
2. česká a slovenská komeniologie.....	3
3. Jiřina Popelová a její komeniologické texty.....	4
4. závěr.....	5
5. výběrová bibliografie.....	6

1. úvod

Předložená disertační práce usiluje o nastínění základních rysů vývoje české (a v omezené míře také slovenské) komeniologie v interdisciplinární perspektivě, která v mém chápání vždy odkazuje k myšlení prof. dr. Jaroslavy Peškové. Zvláštní pozornost je přitom věnována osobnosti prof. dr. Jiřiny Popelové (1904 - 1985), kterou je možno s Janem Patočkou pokládat za zakladatelskou postavu moderního českého bádání o životě, díle a odkazu J.A. Komenského.

První část představuje osobnost Jiřiny Popelové nikoli jednoduchým výčtem jejích životních osudů, ale prostřednictvím komparace s několika osobnostmi, které na ni měly výraznější vliv. Významnější pozornost je věnována především kolegovi v úřadu rektora univerzity v Olomouci J.L. Fischerovi, dlouholetému kolegovi v řemesle gymnaziálního profesora i na katedře filosofie L. Svobodovi a v mnohem nepřiznaném učiteli Z. Nejedlému, přičemž drobnější zmínka je věnována i milovanému a současně odsuzovanému univerzitnímu učiteli F. Krejčímu a kolegovi v komeniologii J. Patočkovi.

Druhá partie textu se zabývá filosofií dějin Jiřiny Popelové, neboť právě toto téma (vedle metodologie společenských věd) bylo pro J. Popelovou v době před druhou světovou válkou nejzásadnější a věnovala mu proto své nejdůležitější studie napsané v této době. Tvrdím, Jiřina Popelová vstoupila do problematiky filosofie dějin ve směru od obecné metodologie vědy naznačeném bádanským novokantovstvím, nikoli filosofickým domýšlením historiografie a její metodologie (jak to vidíme např. u Z. Kalisty či J. Pekaře), a identifikuji zde celkem čtyři základní důvody, proč vstoupila do problematiky filosofie dějin. Pokouším se v neposlední řadě ukázat, jakým způsobem se zde odráží vliv setkání s myšlením Benedetto Croceho.

2. česká a slovenská komeniologie

Další část práce představuje uchopení vývoje komeniologického bádání od jeho počátků až do 80. let 20. století, neboť žádné souhrnné dějiny komeniologie dosud nebyly napsány a k dispozici je proto jen několik časopisových článků převážně nevelkého rozsahu. Text kapitoly je rozčleněn na základní období, která korespondují s významnými společenskými pohyby a proměnami, tj. na partie o situaci před rokem 1918, meziválečném období, válečném čase Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského státu, období 50. a 60. let a konečně období 70. a 80. let. Pojmem *moderní komeniologie* označuji bádání, které již zná Obecnou poradu o nápravě věcí lidských, krátce před druhou světovou válkou nalezený nejvýznamnější rukopis Komenského. Právě tento nález (spolu s několika dalšími) oddělil komeniologii předmoderní, která akcentovala především Komenského-pedagoga, od komeniologie moderní zdůrazňující Komenského-filosofa.

Pokouším se sledovat nejen vývoj komeniologie (chápané jako striktně vědeckého oboru bádání) a jejích hlavních osobností (např. J. Kvačaly či J. Hendricha), ale v návaznosti na koncepci M. Havelky usiluji o zachycení základních dějinných proměn symbolického centra spojeného s osobností Komenského. Ukazují proto na vznik tohoto centra v období 19. století a poukazují na jeho vývoj, který v hrubých rysech odpovídá Hrochově typologii fází A, B a C národního hnutí. Sleduji také vývoj tohoto symbolického centra ve 20. století, kdy poukazování na význam památky Komenského mělo velký význam především v těžkých dobách nesvobody (např. v období Protektorátu). V neposlední řadě sleduji ideologicko-politické vlivy především v období 50. a 60. let, kdy byl Komenský velmi účelově využíván (nejen) jako symbol boje za novou, socialistickou školu a boje za mír.

V neposlední řadě platí, že celkový vývoj komeniologie interpretuji důsledně v česko-slovenské perspektivě, neboť právě tento pohled dovoluje vysvětlit např. počátky české komeniologie u F. Palackého, význam J. Kvačaly atd. Zároveň srovnání českého a slovenského vývoje ukazuje mnohé pozoruhodné shodné i značně odlišné rysy i ve druhé polovině 20. století (např. porovnání uherskobrodských a prešovských komeniologických sympózií v 70. letech atd.).

3. Jiřina Popelová a její komeniologické texty

Tato část mé disertační práce analyzuje vybrané texty, které Jiřina Popelová napsala o J.A. Komenském. Ukazují proto nejdříve postupný odklon od filosofie dějin a samotný vstup J. Popelové do komeniologie, ke kterému dochází okolo roku 1950, i jeho hlavní motivace.

Rozlišuji přitom dvě základní komeniologická období: první začíná vstupem do komeniologie a končí počátkem zájmu o etiku (svou velkou *Etiku* vydala J. Popelová roku 1962). Za vrchol tohoto období považuji v mnoha ohledech inovativní knihu *Jana Amose Komenského cesta k Všenápravě* z roku 1958. Stranou však neponechávám ani popularizační články, které J. Popelová uveřejňovala Rudém právu, Pedagogice i Nové myslí.

Druhé komeniologické období je symbolicky zahájeno potupným vyhazováním J. Popelové z katedry filosofie v roce 1970 a sahá až do konce života. Analyzují tedy důvody, které J. Popelovou dovedly zpět k zájmu o Komenského i hlavní odlišnosti oproti prvnímu období. Ukazuje se tak, že na sklonku života dospívá Jiřina Popelová k pohledu méně schematickému a ideologickému, možná lépe řečeno svobodnějšímu. Znovu se také vrací k dosud jen velmi málo tematizované otázce etické koncepce Komenského, text ovšem nebyl vydán a zůstal v rukopise, který je uložen v písemné pozůstalosti autorky.

Za hlavní vědecký přínos J. Popelové na poli komeniologie lze považovat velmi důsledné chápání *Obecné porady o nápravě věcí lidských* jako vrcholu Komenského myšlení, pokus o aplikaci marxistické metodologie výzkumu, zájem o Komenského etiku a filosofii dějin a v neposlední řadě velmi kvalitní a poučenou popularizaci, např. v poslední monografii vydané slovensky pod názvem *Filozofia Jana Amosa Komenského* v roce 1985. V neposlední řadě platí, že pro Jiřinu Popelovu nebyla komeniologie nikdy izolovaným a do sebe uzavřeným oborem bádání, ale právě naopak: široce koncipovaným interdisciplinárním komplexem, který pro ni znamenal jakési zastřešení i úběžník mnoha jejích rozmanitých a na první pohled nepropojitelných myšlenkových zájmů a vědeckých oborů (např. metodologie humanitních věd, filosofie dějin, klasické filologie, dějin filosofie atd.). Jinými slovy: právě zájem o Komenského dovoľoval Jiřině Popelové najít jakýsi průsečík všech jejích starších i novějších témat přemýšlení.

4. závěr

Komeniologie jako vědní obor věnující se zkoumání života, díla a odkazu Jana Amose Komenského je bytostně interdisciplinárního charakteru. Podobně i dílo Jiřiny Popelové je fascinujícím způsobem rozkročeno nejen mezi nejrůznější témata, neboť sahá od metodologie společenských věd, filosofie dějin, komeniologie, etiky až po dějiny filosofie, ale také svými formami vyjádření - v pozůstalosti J. Popelové nacházíme striktně vědecké texty, popularizující články i díla vysloveně uměleckého charakteru (např. divadelní hry).

Právě hledání a interpretace těchto pozoruhodně širokých myšlenkových horizontů se stalo hlavním motivem mé disertační práce. Otevřela se mi tak krásná příležitost nejen k setkání s mnoha pozoruhodnými osobnostmi a jejich dílem, ale i sledování proměn vědeckého oboru na velmi širokém pomezí filosofie, historie a pedagogiky (nezapomínejme v této souvislosti na pozoruhodné odlišnosti metod poznání, které tyto disciplíny používají - s velkou vnitřní radostí se proto přihlašuji k ovlivnění zakotvenou teorií).

Zároveň jsem se také pokusil zachytit význam připomínání památky Jana Amose Komenského v širší, možná lépe řečeno symbolické rovině, a v neposlední řadě také politické a ideologické tlaky a motivy, které zde mnohdy velmi silně působily.

5. výběrová bibliografie

- Bečková, M.: *Bibliografie článků v časopise Archiv pro bádání o životě a díle J.A. Komenského. Roč. 1 - 20 (1910 - 1961)*. Státní pedagogická knihovna Komenského: Praha 1964
- Foglarová, E. (ed.): *Filosofika Jiřina Popelová: sborník ke 100. výročí narození a 20. výročí úmrtí významné české filosofky*. FF UK: Praha 2005
- Gabriel, J. (ed.): *Jiřina Popelová. Filozofka a učitelka filozofie*. UJEP: Brno 1984
- Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Portál: Praha 2005
- Kutnar, F., Marek, J.: *Stručné dějiny českého a československého dějepisectví*. NLN: Praha 1997
- Macura, V.: *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*. Academia: Praha 2008
- Olšáková, D. (ed.): *Niky české historiografie. Uherskobrodská sympozia J.A. Komenského v ofenzivě (1971 - 1989)*. Pavel Mervart: Červený Kostelec 2012
- Pokorný, Z.: *Bibliografie knižních kmenů 1945 - 1990*. ÚIV: Praha 1992
- Pokorný, Z.: *Jiřina Popelová*. ÚŠI: Praha 1989
- Schifferová, V., Prázný, A., Šolcová, K. a kol.: *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. Pavel Mervart: Červený Kostelec 2014
- Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J. (eds.): *Filosofie za protektorátu. Vybrané texty z českých filosofických časopisů*. Masarykova univerzita: Brno 2006
- Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J. (eds.): *Spory v české filosofii mezi dvěma světovými válkami*. Masarykova univerzita: Brno 2003
- Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J.: *Česká filosofie v letech 1945 - 1948*. Academicus: Brno 2013
- Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J.: *Česká filosofie v letech Protektorátu*. Masarykova univerzita: Brno 2007
- Zouhar, J., Pavlincová, H., Gabriel, J.: *Demokracie je diskuse. Česká filosofie 1918 - 1938*. Nakladatelství Olomouc: Olomouc 2005